

TEMIDA
Septembar 2010, str. 25-40
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1003025D
Pregledni rad

Mogućnosti i ograničenja primene medijacije u slučajevima partnerskog nasilja

VERA DESPOTOVIĆ-STANAREVIĆ
TAMARA DŽAMONJA-IGNJATOVIĆ*

Apsrakt: U radu je predstavljen model primene medijacije u slučajevima gde postoji veliki disbalans u moći između partnera/članova porodice. Model je povezan sa relevantnim teorijskim konceptima značajnim za razumevanje fenomena nasilja u porodici i savremenim pristupima u radu na balansiranju nejednake moći u odnosima. U koncipiranju modela porodične medijacije u radu sa nasiljem prilagođeni su neki od osnovnih principa postupka medijacije (neutralnost, poverljivost) i sistemske porodične terapije (komplementarnost u odnosima, tj. cirkularna uzročnost). U radu je predložen model rada koji podrazumeva interdisciplinarni okvir i upotrebu različitih domena delovanja. Priznanje nasilnog ponašanja i prihvatanje odgovornosti za njega od strane počinioca, uz spremnost obe strane da se učestvuje u restauraciji odnosa, su ujedno osnovni principi restorativne pravde na kojima se zasniva medijacija između žrtve i učinioca, te su neophodni preduslovi za primenu medijacije i u porodičnim odnosima gde ima elementa nasilja, ukoliko je obezbeđena i garantovana dalja bezbednost žrtve porodičnog nasilja.

Ključne reči: porodična medijacija, disbalans u moći, partnersko nasilje, neutralnost, poverljivost.

* Vera Despotović-Stanarević je porodični psihoterapeut i specijalista medijacije u Savetovalištu za brak i porodicu Gradskog centra za socijalni rad u Beogradu, E-mail: savetovalistebip@gmail.com

Prof dr Tamara Džamonja-Ignjatović, specijalista medicinske psihologije, je profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, E-mail: tamdzam@eunet.rs

Uvod

Porodični medijatori se u svakodnevnoj praksi suočavaju sa slučajevima gde su prisutni različiti oblici narušene ravnoteže u moći između partnera/članova porodice, kao i različiti oblici partnerskog nasilja, najčešće psihološkog i ekonomskog, ali i fizičkog. Ovo su tipične situacije koje se obično navode kao kontraindikacija za uključivanje u postupak medijacije. Razmatrajući mogućnosti primene medijacije u takvim slučajevima, najčešće se u literaturi navode argumenti izvedeni iz istraživanja Hester i Radford (1997, prema Allport, 2006) u Velikoj Britaniji. U njihovom istraživanju ispitivan je uticaj samog postupka medijacije kod parova kod kojih se javlja porodično nasilje, gde se kao ključna kritika ističe zanemarivanje uticaja dugotrajnog disbalansa moći u pregovorima „licem u lice“. Ohrabrivanjem podeljene odgovornosti za partnerske probleme manje moćna strana se delimično poziva na odgovornost za nastanak i održavanje nasilja, tako da, osoba koja zloupotrebljava moć može izbeći prihvatanje odgovornosti za nasilničko ponašanje (Allport, 2006). Od žrtve se često očekuje da bude pomirljiva i kompromisna. Glavni zaključak istraživanja rizika od primene medijacije u situaciji porodičnog nasilja je da se „status quo“ održava, umesto da se dovodi u pitanje.

Navedeni ograničavajući argumenti se odnose na primenu klasičnog postupka medijacije. Pomenuto obrazloženje ipak može biti značajna smernica pri razmatranju mogućnosti i koncipiranju pristupa u radu koji bi mogao da, vodeći računa o rizicima, prevaziđe nedostatke sadašnjih modaliteta rada u ovoj oblasti. Ukoliko bi se a priori pridržavali pravila da je u slučajevima velikog disbalansa moći postupak medijacije kontraindikovano, u praksi veliki broj porodičnih i partnerskih konflikata ne bi ni dobio šansu da bude razrešen. U našoj kulturi, u izuzetno velikom broju slučajeva, prisutne su značajne razlike u odnosima moći. Dominantni patrijarhalni kulturološki kontekst u kome živimo i dalje implicitno promoviše nejednakost u moći, ulogama, pravima i društvenom položaju partnera, što često rezultira nejednakim mogućnostima zasnovanim na rodnim razlikama (Bogdanović, 2000). U praksi primene porodične medijacije u Srbiji, još uvek ne postoji jasan i validiran model rada koji bi bio primenjiv u ovim situacijama, zbog čega je ovoj temi potrebno posvetiti posebnu pažnju.

Nasilje i viktimizacija su višestruko određeni fenomeni. U fenomenološkom i etiološkom smislu, nasilje predstavlja izuzetno kompleksno devijantno ponašanje zbog čega su za njegovo objašnjenje potrebna proučavanja iz oblasti sociologije, kriminologije, prava, psihologije i drugih naučnih disci-

plina (Petrušić, Konstantinović-Vilić, 2010). Psihološka pitanja na individualnoj i interpersonalnoj ravni povezana su nužno i sa pitanjem prava i zakonske regulative, kao i bazičnih etičkih principa, zbog čega ih nije moguće svesti na izdvojene veze i objašnjenja. Istraživanja nasilja u porodici započela¹ su tek pre nešto više od tri decenije, u okviru sociologije porodice i feminističke teorije, što je razumljivo ako se ima u vidu da je nasilje u porodici sve do skora smatrano prihvatljivom metodom „disciplinovanja neposlušnih“ članova porodice (Armatta, 1996 prema Petrušić Konstantinović-Vilić, 2010: 7).

Polazne osnove u koncipiranju modela porodične medijacije u radu sa nasiljem čine:

- 1) Referentni okvir koji u sagledavanju fenomena partnerskog nasilja uključuje *koncept moći* u odnosima čime se podstiče prepoznavanje i onih suprotnih nejednakosti u odnosima koje mogu da dovedu do različitih uticaja u životima klijenata i do zloupotrebe većeg prava jednih nad drugima.
- 2) Modifikacija primene nekih osnovnih principa medijacije i sistemskog pristupa u radu sa porodicama: *neutralnost, poverljivost i cirkularna uzročnost*. Ukoliko bi se pridržavali uobičajenih postulata, to bi ograničilo mogućnost primene na probleme u kojima dominiraju nejednake mogućnosti za životne izbore, diskriminacija i različiti oblici psihološkog, seksualnog, fizičkog i ekonomskog nasilja. Prilagođavanje ovih principa omogućava da, uvažavajući specifičnosti fenomena nasilja ne odustanemo od ovih slučajeva, ali i da ne učestvujemo u reprodukcivanju nekih vrednosti koje održavaju neravnotežu u moći između članova porodice.
- 3) Primena *interdisciplinarnog pristupa* u radu, gde svaki domen aktivnosti ima specifične uloge koje nose sa sobom određena prava, zadatke, obaveze, dostupnosti, ali i ograničenja. To otvara mogućnost komplementarne prakse profesionalaca u okviru različitih domena rada kada se susretnu sa porodičnim nasiljem.

¹ Krajem 2001.god. okončano je prvo istraživanje ove pojave na teritoriji Republike Srbije. Rezultati istraživanja publikovani su u: Nikolić-Ristanović, (ur.), 2002. Iste godine objavljeni su i rezultati istraživanja prakse pravosudnih organa. Videti: Lukić, Jovanović, 2001.

Uključivanje koncepta moći

Sagledavanje moći na različitim, interaktivnim nivoima i sagledavanje paradoksa moći u društvu i u intimnim odnosima predstavlja jedan od najvažnijih zadataka u radu sa ljudima gde postoji narušena ravnoteža u odnosu (Dell, 1989). Ukoliko se pođe od pretpostavke da svaka strana u partnerskoj interakciji ima podjednaku šansu da doprinese njihovoj interakciji, a ne obrati se pažnja na društveno uslovljene uticaje, razlike ili nepravde u životima ljudi, to dovodi do nehotičnog podržavanja postojećih odnosa moći (Jones, 1996).

Uključivanje koncepta moći prilikom primene medijacije u slučajevima disbalansa u odnosima, omogućava razmatranje razlika u moći ne samo u hijerarhiji između generacija, već i između partnera/roditelja. Razmatraju se razlike u moći i njenom uticaju među svim članovima porodice, što je važno zbog onih članova porodice koji su najčešće u poziciji manje moći – žene, deca, stari, bolesni. Ukoliko bi medijator radio sa neutralnim stavom u slučajevima nejednake moći, tada bi doprinosio oslobađanju od odgovornosti onih koji zloupotrebljavaju svoju moć i nametao krivicu onima koji učestvuju/ostaju u takvom jednom odnosu (Goldner i sar., 1990; Vetere, Cooper, 2001).

Ovo pitanje je dugo bilo zapostavljano u teoriji i praksi rada sa porodicama. Pronalaženje načina da se konceptualizuje moć u odnosima kao i iznalaženje modela njegove primene u praksi bilo je jedno od najprovokativnijih pitanja u protekle dve decenije za profesionalce koji se bave porodičnom problematikom (Furlong, 1989). Do ključne promene u sagledavanju pojma moći, došlo je 90-tih godina prošlog veka uzimanjem u obzir efekata šireg socijalnog i političkog konteksta.

Folberg i Taylor (prema Lang, 2004) vide moć kao izraz dugotrajnih obrazaca dominacije i podređenosti, različitosti i kompeticije, zavisnosti i kompetencije. Po njihovom viđenju, strane u medijaciji oslanjaju se na ove obrasce moći kada su pod uticajem stresa usled konflikta, pri čemu moć uključuje kontrolu ili pristup emocionalnim, ekonomskim i fizičkim resursima kojima teže obe strane. Oni smatraju da medijator može intervenirati kada je potrebno da se slabija strana osnaži ili da se ograniči uticaj moći jače strane.

Najekstremniji primer zloupotrebe moći u odnosima predstavlja nasilje od strane onih koji tu moć poseduju nad slabijima. Za razmatranje fenomena nasilja u porodici, potreban je multidimenzionalni teorijski okvir kako bismo razumeli složenost situacija nasilja, složenost dilema i kompleksnost veza unutar odnosa u kojima se nasilje, prisila i zloupotreba prepliću sa emotivnom vezano-

šću unutar intimnih, porodičnih odnosa. Postmodernistički sistemski teoretičari (Burck, Daniel, 1990), su s pravom upozoravali na opasnost upadanja u zamku linearnog razmišljanja i definisanja fenomena nasilja iz kojeg proizilazi redukcionistički pristup tretiranja nasilja u porodici. Ovaj pristup problem uglavnom sagledava kroz perspektivu muškog nasilja, u kojem muškarci jednostavno zloupotrebljavaju svoju moć u odnosu, a žene se najčešće žrtvuju, time što ne odlaze. „Iskustva proistekla iz neposrednog rada sa ženama žrtvama nasilja, pokazala su da je u stvarnosti teško povući granicu između ekonomske eksploatacije, političke dominacije, psihološkog ugnjetavanja i fizičkog nasilja, jer jedan oblik nasilja stvara pogodno tlo za drugi“ (Nikolić-Ristanović, 2000: 547).

Kontekstualno razumevanje nasilja u radu sa porodicama nam pomaže da sagledamo složenost interakcija, ne samo unutar različitih porodičnih sistema, već i između porodice i šire porodice, porodice i kulturno-društvenog konteksta, porodice i ustanova koje su uključene u sistem socijalne zaštite i pomoći (Goldner, 1991). Najznačajniji faktori koji utiču na nastanak i održavanje nasilja u porodici, a koji deluju isprepletano su dominantna kultura u kojoj živimo, ekonomski faktori, različite vrste kriza, ratni kontekst i slično (Nikolić-Ristanović, 1995: 409). Patrijarhalna struktura odnosa zasnovana na polnoj asimetriji moći još uvek je duboko ukorenjena u tradicionalne vrednosti i kao kontekstualni ram omogućava ili olakšava održavanje odnosa nejednakog pozicioniranja žena i muškaraca, kako u društvu tako i u partnerskim i porodičnim odnosima što olakšava eksplikaciju nasilnog ponašanja u nekim slučajevima i neadekvatan društveni odgovor na njega². Kroz tekuću, svakodnevnu praksu kroz koju se razmenjuju značenja, održavaju se i diskursi rodni razlika. Zbog toga se patrijarhalni odnosi, kao promoteri nejednakosti među polovima, ne mogu objasniti samo dobrim ili lošim namerama pojedinih žena ili muškaraca. Oni postoje u društvenim institucijama i društvenoj praksi (Baber, Allen, 1992 prema Mustin-Hare, 1994), a konstruisani su interakcionom produkcijom značenja i održavaju se pod uticajem i dalje snažnih predrasuda u pogledu ovog fenomena. Ekonomska zavisnost žena je takođe važan faktor njihove izloženosti nasilju, a istovremeno su i jedna od najznačajnijih prepreka koje ih sprečavaju da napuste partnera koji je nasilan. Ekonomska marginalizovanost muškaraca može da predstavlja značajan faktor koji utiče na njegovo nasilničko ponašanje (Nikolić-Ristanović, 1995). Ovo posebno dolazi do izražaja

² U pokušaju da se objasne uzroci nasilja u porodici, posebno partnerskog nasilja, nastale su brojne teorije. Videti: Ignjatović, T. (ur.), 2002.

u situacijama kada je dovedeno u pitanje ostvarivanje tradicionalne muške uloge hranioca porodice, odnosno kada tu ulogu preuzima žena. Tako se dešava da muškarac reaguje tako što neuspeh u ostvarivanju kontrole u jednoj oblasti ostvaruje preuzimanjem kontrole u drugim oblastima, pri čemu koristi jedan takođe tradicionalni atribut muškosti – nasilje. U Srbiji, osim patrijarhalne tradicije, dodatni uticaj na nasilje u porodici, imale su višegodišnje socio-političke i ekonomske krize i ratni kontekst. Učešćem muškaraca u ratu, legalizovana upotreba sile pomera se i na porodični kontekst i dovodi do porasta nasilja u porodici. Hronično stresogen i složen način života ostavio je duboke ožiljke, a agresivna klima koja je vladala u okruženju „preslikala“ se i na većinu porodica u kojima je agresija bila prihvaćena kao „normalan“ način komunikacije (Konstantinović-Vilić, Petrušić, 2005).

Modifikacija osnovnih principa u radu sa porodicama

Mogućnost primene medijacije u slučajevima nasilja u porodici zahtevala je i prilagođavanje osnovnih postulata medijacije i sistemskog pristupa u radu sa porodicama kao što su neutralnost, komplementarnost u odnosima, i poverljivost. Prilagođavanje ovih principa omogućava da, uvažavajući specifičnosti fenomena nasilja, ne odustanemo od ovih slučajeva, ali i da ne učestvujemo u reprodukciji nekih vrednosti koje održavaju neravnotežu u moći između članova porodice.

Neutralnost se pokazala kao najkontraverznija „vodilja“ u radu sa porodicama, o kojoj piše čuveni tim sistemskih terapeuta iz Milana, poznat pod nazivom „milanski tim“, još početkom 80-ih godina XX veka (Palazolli-Selvini i sar., 1980). Pojedini teoretičari su preispitali koncept neutralnosti u odnosu na proces medijacije, tj. kako da medijator ne postane umešan u klijentove konflikte (Žegarac, 2009). U oblasti medijacije, neutralnost i nepristrasnost mnogi koriste alternativno, podrazumevajući ulogu medijatora kao nepristrasnog profesionalca, koji nije ni na čijoj strani i postupa sa svim stranama sa jednakim uvažavanjem (Lang, 1990). Međutim, kakav efekat može imati neutralnost medijatora u situacijama neravnomernih pregovaračkih pozicija između strana u sporu?

Nova teorijska znanja i iskustva, u radu sa razlikama u moći, upućuju na neophodnost odustajanja od izvornog načina primene principa neutralnosti medijatora. Razumevanje kako postojeći odnosi moći utiču na učestvovanje u interakciji, izoštrava senzitivnost medijatora da percipira nejednako zasno-

vanu moć u odnosu. Ukoliko se prepozna različita distribucija moći koja se kroz intervencije medijatora tokom postupka ne dovede u ravnotežu, medijator ne treba da ostane neutralan prema tom problemu. Ako se ne uzme u obzir uticaj društveno uslovljenih nejednakosti i medijator održava neutralnost prema porodici, time svakako nehotice podupire postojeći odnos moći. Kada u odnosu prema nasilju profesionalac zadrži neutralnost i ne otvori pitanje odgovornosti vodeći računa o bezbednosti konteksta, time svakako održava ili čak podržava nasilje (Jones, 1996).

U radu sa izraženim disbalansom moći između članova porodice, koncept komplementarnosti u odnosima takođe zahteva prilagođavanje. Ovaj koncept podrazumeva cirkularnu uzročnost i odnosi se na uzajamnost uticaja svih članova porodice, tako da se ponašanje jednog člana porodice ne može posmatrati izolovano od ostalih, već kroz međusobni uticaj (Minuchin, Fishman, 1981). Problematično ponašanje jednog člana redefiniše odnose u celom sistemu, čime se odgovornost prenosi na sve članove porodice. Ukoliko bi cirkularno sagledavali problem, nasilničko ponašanje jednog člana porodice moglo bi se razumeti kao odgovor na ponašanje nekog drugog člana porodice. Takvim razumevanjem odnosa, manje moćnija strana mogla bi biti pozvana da učestvuje u odgovornosti za održavanje takve pozicije, čime bi se moglo dovesti do umanjivanja odgovornosti onoga ko je nasilan, tj. opravdavanja za takvo ponašanje.

Ukoliko se tokom postupka medijacije dođe do saznanja o postojanju nasilja u porodici, *poverljivost* (eksterna), kao jedan od osnovnih principa postupka medijacije, se ne može obezbediti u radu. Takođe, ako se žrtva poveri tokom individualnog sastanka da je partner nasilan prema njoj, ne insistira se na otkrivanju dobijenih činjenica (interna poverljivost) na zajedničkom sastanku, ukoliko će nepripremljeno otkrivanje staviti žrtvu pod još veći rizik.

Primena interdisciplinarnog pristupa u radu

Objedinjeni rad sa parovima u postupku medijacije podrazumeva da nasilje, dominacija i žrtvovanje nisu samo psihološke stvari, već su takođe i materijalne, moralne ili pravne. Ukoliko je postojalo nasilje, u postupku medijacije je neophodno primenjivati različite kompetencije za efikasni rad sa porodicama i koristiti različite domene delovanja (policija, sudstvo, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita). Osnovno pitanje koje se razmatra ukoliko se proceni postojanje

nje određenih oblika nasilja u porodci je ispitivanje bezbednosti u odnosima između članova porodice i tome kako ljudi mogu bezbedno dalje da funkcionišu/žive nakon prestanka nasilja.

Pre nego što se započne rad na spornim pitanjima zbog kojih je par i uključen u medijacijski postupak, neophodno je omogućiti zaustavljanje nasilja i bezbednost u njihovoj komunikaciji (Vetere, Cooper, 2001). Medijacija se ne može sprovoditi dok žrtva nasilja nije uverena da se nasilničko ponašanje neće nastaviti (Allport, Bramvel, 1999, prema Allport, 2006).

Ukoliko se dođe do saznanja o prisustvu nasilja u porodici ili se sumnja na nasilno ponašanje, obavezna je prijava slučaja u cilju zaštite žrtve i zaustavljanja nasilja. Ukoliko postoji takva mogućnost, radi se na uspostavljanju čvrstog dogovora sa počiniocem nasilja o zaustavljanju takvog ponašanja. Takav dogovor ima karakter usmenog sporazuma ili neformalnog ugovora (Goldner i sar., 1990). Kada se ugovor o zaustavljanju nasilja uspostavi i postoje jasni pokazatelji da se on poštuje, što se utvrđuje na osnovu iskaza strana, ugovor se proširuje i na druge oblike psihološkog zlostavljanja koji po pravilu prate fizičko nasilje. Ako se ugovor prekrši, to implicira odsustvo poverljivosti i prijavu slučaja, sa čim su članovi porodice unapred upoznati. Oni su od samog početka svesni etičkog stava medijatora u vezi sa nasiljem, odsustva vrednosne neutralnosti u tom pogledu i razloga za brigu i akcije u obezbeđivanju bezbednosti članova porodice. Saradnja između svih strana je od suštinske važnosti za delotvorno planiranje bezbednosti i pravovremenu primenu različitih dostupnih intervencija. Za to je neophodno priznavanje i prihvatanje obe strane da postoji problem, prihvatanje odgovornosti za sopstveno ponašanje od strane nasilnika, kao i odgovornosti za bezbednost drugih, a žrtve za sopstvenu bezbednost. Priznanje nasilnog ponašanja i prihvatanje odgovornosti za to ponašanje su ujedno osnovni principi restorativne pravde na kojima se zasniva medijacija između žrtve i učinioca (Hrnčić, 2006), te su neophodni preduslovi za primenu medijacije i u porodičnim odnosima gde ima elemenata nasilja.

Praktične smernice za primenu medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima

Primena medijacije u radu sa nasiljem zahteva korišćenje modela koji omogućava kombinovanje različitih teorijskih okvira i medijacijskih tehnika sa sistemskim i drugim metodama za rešavanje problema u cilju obezbeđivanja uslova i konteksta u kojem bi učesnici u postupku mogli da idu ka zajedničkim interesima i da održe svoje ugovore o nepostojanju nasilja.

Prvi korak u radu je prepoznavanje disbalansa moći, odnosno obrazaca ponašanja kojima se moć uspostavlja i održava. Različiti autori razmatrali su da li u slučajevima velike neravnoteže u moći, medijator radi na uspostavljanju balansa među stranama ili treba da upravlja problemom moći na način da ih dovede do sporazuma prihvatljivog za obe strane (Despotović-Stanarević, 2009). U literaturi se oko ovog pitanja stavlja akcenat na tehnike neophodne za dovođenje odnosa u relativnu simetriju kao sredstva za promociju produktivnog pregovaranja (Despotović-Stanarević, 2007).

Nameće se pitanje kako razdvojiti problematične aspekte moći u odnosu od one koji su prihvatljivi za obe strane u slučajevima kada se oni dopunjuju svojim različitim sposobnostima, vrednostima, uticajima bez narušavanja prava drugih. Na primer, jedan partner može da bude zadužen oko raspodele novca, a da drugi ima primarnu ulogu oko vaspitanja dece. Ukoliko kod para postoji konsenzus oko raspodele posedovanja pojedinih aspekata moći shodno kapacitetima i interesovanjima, ako su u normalnom balansu, ako razmenjuju svoje različite veštine i znanja kroz uzajamno dopunjavanje, onda je moć komplementarna i uravnotežena, bez obzira na različitu distribuciju u pojedinim ulogama (Despotović-Stanarević, 2007). Pretpostavku o balansiranoj moći, kao postojanje ili odsustvo zajedničkog konsenzusa oko takve raspodele treba uvek proveriti kako bi se predupredile manipulacije (Haynes, 1994). Ukoliko se to propusti, u okviru „tradicionalnih obazaca ponašanja“ sa stereotipiziranim društvenim i porodičnim ulogama, što se često svodi na podelu poslova i nivo tehničke operativnosti, zamagljuje se širi kontekst problema i moći u odnosima. Takav stav dovodi do ignorisanja razlika u moći, a samim tim i do održavanja postojećih obrazaca.

Kada govorimo o problematičnim aspektima moći, važno je razumeti koja ponašanja mogu predstavljati zloupotrebu moći u odnosu. Ukoliko se veća moć u odnosu koristi radi kontrole nekog drugog, možemo da govorimo o zloupotrebi moći (Dell, 1989). Prepoznavanje postojećeg obrazca može se sagledati na različite načine. Možemo podstaći par da predstavi svoj odnos, postavljajući

im prvo opštija pitanja o tome kako su organizovani u svakodnevnom funkcionisanju, a onda sve specifičnija kojima bi se ispitala situacije koje su potencijalno konfliktna. Odgovori na ova pitanja odslikavaju moguću nejednakost u odnosu, na osnovu čega možemo da procenjujemo da li je neravnoteža suviše velika, kao i da li su prisutni neki oblici nasilja u porodici. Tokom procene ovakvog obrasca, ne treba žuriti sa intervencijama, već dopustiti da se taj obrazac potvrdi, bilo kroz interpersonalnu komunikaciju ili kroz ponavljanje nekih obrazaca u zaključivanju, pojavu iracionalnih uverenja i slično (Džamonja-Ignjatović, 2009). Medijator ne istražuje istoriju odnosa, već identifikuje tačke gde postoje neslaganja oko disbalansa. Važno je da kroz razgovor medijator može da omogući da se i manje moćna strana iskaže i da se proceni da li se oseća sigurno da u prisustvu moćnije strane može slobodno da govori. Prepoznavanje obrasca će odrediti dalji pravac rada. Ukoliko se proceni da su obe strane u mogućnosti da slobodno govore u prisustvu druge strane, tada se može raditi na balansiranju odnosa (Despotović-Stanarević, 2007). Cilj rada je građenje polja u kojem se stvara mogućnost da strane mogu da idu ka zajedničkim interesima. U uspostavljanju balansa je važno da se kreira prostor u kojem osoba koja ima manje moći u odnosu, može da se osnaži, kako bi bila aktivnija i imala više inicijative u komunikaciji. Osnaživanje, kao način da se druga strana uključi i bude ravnopravna, može da se radi na emocionalnom nivou, ali i kroz pružanje novih informacija kako bi osoba mogla da donosi i nove odluke. Postoji razlika između podrške jednoj strani da učestvuje ravnomernije i održavanja kojim bi se mogla ugroziti nepristrasnost u čemu medijator mora da bude veoma oprezan (Bush, Folger, 1994). Picard (prema Lang, 2004) sugerise da na ovaj problem medijatori mogu odgovoriti tako što će kroz proces pomoći slabijoj strani, dajući joj vremena da ispriča svoju priču i da iznese svoje ideje, potrebe i predloge. Medijatori koriste svoj uticaj da promovišu legitimnost oba učesnika da iznesu svoja gledišta ignorisući ili prekidajući negativno ponašanje, a ohrabrujući saradničke interakcije (Mayer, prema Lang, 2004). Drugi autori predlažu slične tipove aktivnih intervencija medijatora u procesu vođenja procesa, balansiranja i kontrole nad izražavanjem moći (Neumann, Kelly, prema Lang, 2004). Ono što je takođe važna intervencija tokom balansiranja odnosa je omogućavanje obema stranama da sagledaju potrebe druge strane.

Kroz medijaciju, strane u sporu treba da sagledaju razne mogućnosti (Moore, 2003). Ukoliko ima potrebe organizuju se i odvojeni razgovori. Oni mogu da budu prilika da obe strane kažu šta žele, naročito manje moćna strana, da se dodatno informišu i dobiju pojašnjenja. Nakon toga se zakazuje zajednički

razgovor, kako bi se stvarao novi vid interakcije, da osnažena strana dobije priliku da se i sama nosi s nekim budućim konfliktima. Medijator takođe pomaže da strane prošire aktivnosti, razmisle o mogućnostima i donesu nove odluke na osnovu potpunijih informacija čija se dostupnost može obezbediti direktno ili indirektno u postupku, kao npr. o mogućnosti za zapošljavanje osobe koja je ekonomski zavisna od partnera od kojeg se razvodi (Allport, 2006).

Ukoliko je prisutna sumnja na postojanje nekih oblika nasilja u porodici ili da je disbalans u odnosu toliko veliki da se jedna strana oseća nebezbedno ili sputano da govori i u prisustvu druge strane ili da nije u mogućnosti da donosi odluke, radi se na proceni porodičnog nasilja. Treba imati u vidu da se nasilje može odvijati u svim relacijama u porodici, tako da se kroz procenu detektuju različiti oblici i vrste nasilja, kao i kontekst u kojem se nasilje dešava. Ključni aspekti procene porodičnog nasilja su procena uticaja prošlog ponašanja na individualne mogućnosti za pregovaranje i procena neposrednog rizika nanošenja štete drugoj osobi. Prvi deo procene se odnosi na širi okvir razumevanja šta se dogodilo. Nakon razumevanja konteksta u kojem se nasilje dogodilo/događalo, sagledava se uticaj nasilničkog ponašanja na osobu. Korisno je ispitati obrazac ponašanja na skali stepena nasilja, polazeći od najteže i/ili poslednje epizode nasilja i pratiti eskalaciju do fizičkog nasilja, identifikujući bliže i dalje faktore rizika, poklanjajući posebnu pažnju konkretnim okidačima nasilja i njihovoj međusobnoj povezanosti. Medijator jasno naglašava da nasilno ponašanje mora da prestane kao preduslov otpočinjanja medijacije.

Nakon potvrde postojanja nasilja i mogućnosti njegovog zaustavljanja, radi se procena da li je medijacija adekvatan postupak u konkretnom slučaju. Procena preduslova za zajednički rad sa parom u postupku medijacije obuhvata sledeće elemente: mogućnost postizanja ugovora o bezbednosti i zaustavljanju nasilja; spremnost počinioca da prihvati sopstvenu odgovornost za nasilje; motivaciju obe strane za zajednički rad; da li se žrtva oseća bezbedno da govori u prisustvu druge strane, s obzirom da neko ko je bio zlostavljan može biti uplašen da kaže šta misli i oseća, strepeći da će time pokrenuti nasilničku reakciju, kao i da sumnja da će ono što kaže vredeti. U tom slučaju, osoba neće biti u poziciji da slobodno pregovara sa nasilnim partnerom (Allport, Bramvel 1999, prema Allport, 2006). Procenjuje se, takođe, prisustvo težeg mentalnog poremećaja koji remeti mogućnost kontrole ponašanja čime je dogovor o zaustavljanju nasilja doveden u pitanje.

Na kraju, medijator, zajedno sa klijentima donosi odluku o pristupanju medijaciji razmatrajući sa njima potencijalne dobiti i eventualne rizike (Despo-

tović-Stanarević, 2009). Ponekad, medijator može sam da donese odluku da ne prihvati medijaciju. Ukoliko donese takvu odluku, on/ona mora dati obrazloženje da se postupak dalje ne može odvijati jer se ne mogu obezbediti osnovni principi u radu ili da nisu ispunjeni neophodni uslovi da obe strane aktivno i ravnopravno učestvuju u komunikaciji. Ta mogućnost se najavljuje i tokom pregovaranja o učestvovanju u postupku. Medijator podseća da je na početku rečeno da je medijacija jedna od mogućnosti, ukoliko taj postupak bude odgovarao svim stranama.

Ukoliko se proceni da je postupak medijacije kontraindikovano, medijator treba da upozna klijente i sa postojanjem drugih mogućnosti rada. U slučajevima aktuelnog nasilja koje se ne može zaustaviti, medijator obaveštava službe socijalne zaštite, koje dalje preduzimaju mere iz svoje nadležnosti (Despotović-Stanarević, 2009).

Zaključak

Za koncipiranje pristupa primene medijacije u slučajevima gde postoji veliki disbalans u moći između partnera/članova porodice neophodan je interdisciplinarni, holistički referentni okvir koji uključuje kontekstualno sagledavanje fenomena partnerskog nasilja i diskursa „moći“. Takođe je potrebno imati u vidu raznolike forme zloupotrebe moći i mogućnosti primene alternativnih pristupa ovim problemima, kako bi se proširila područja primene medijacije i na druge, specifične vidove porodičnih sukoba koji imaju elemente krivičnog dela, u cilju njihovog konstruktivnog rešavanja³.

Sagledavanje moći na različitim interaktivnim nivoima i obraćanje pažnje na paradokse moći u društvu, kao i u formalnim i privatnim interpersonalnim odnosima, predstavlja jedan od značajnih zadataka u radu sa ljudima gde postoji narušena ravnoteža u odnosu. Upotreba ili zloupotreba moći i vero-

³ Takav slučaj je i u situacijama otmice deteta, kada jedan roditelj odvodi dete bez saglasnosti drugog roditelja u drugo mesto, često i van granica zemlje, onemogućavajući drugom roditelju da ostvari svoje pravo na kontakt sa detetom koje mu pripada na osnovu zakona, odnosno odluke suda. Treba napomenuti da je u toku izrada zakona kojim će detaljno biti uređeno pitanje primene Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece i koji treba, na osnovu preporuka Saveta Evrope, da podrži primenu medijacije u slučajevima otmice deteta. Praksa medijacije u ovim slučajevima već je razvijena u nekim evropskim zemljama (Nemačka, Poljska, Francuska, itd.) i pokazuje odlične rezultate u smislu obezbeđenja povratka deteta.

vanje u moć i kontrolu, neraskidivo su povezani, a ovakva uverenja su postojano obojena klasom, rodom, kulturom, rasom, etnicitetom, kao i aktuelnim društvenim trenutkom (Goldner, 1999). Ukoliko profesionalci nisu svesni ovih obrazaca, kao i potrebe da se ta neravnoteža promeni, mogu doprineti održavanju postojećih problema (Jones, 1996). Stoga je važno promovisati vrednosti koje stavljaju moć u okvir u kome se ona dovodi u pitanje ili uzima u obzir.

U slučajevima nasilja, profesionalci, uključujući i medijatore, moraju biti vrlo određeni u njegovom prepoznavanju, imenovanju i suzbijanju tolerantnog odnosa prema ovom fenomenu. Radeći na ovim pitanjima, medijatori se suočavaju ne samo sa razlikama u distribuciji moći klijenata, već i sa svojom sopstvenom moći kao profesionalaca. Preispitivanje ovog fenomena je značajno, jer i sam profesionalac može zloupotrebiti svoju moć. Iako medijatori imaju odgovornost za proces, pre nego za ishod postupka (Mrše, Džamonja-Ignjatović, 2006), ova odgovornost se odnosi i na obezbeđivanje konteksta koji omogućava ljudima da se izraze na način koji može da generiše nove mogućnosti, ali i odustajanje od neutralnog stava kada se prepoznaju različite forme nejednakosti u distribuciji moći. Neutralnim stavom se zapravo samo podržavaju postojeći odnosi moći i održavanju neke opšteprihvaćene društvene vrednosti koje pojedince čine manje uticajnim u odnosu prema sopstvenom životu.

Ipak, svako odbijanje da se sagledaju mogućnosti primene medijacije kada su prisutni neki oblici nasilja u porodici, a priori lišava partnere šanse da rade na unapređenju kvaliteta njihovih relacija, kao i života uopšte. Sagledavanje odnosa između rizika od nasilja i ugrožavanja bezbednosti i mogućnosti za kreiranje bezbednog konteksta koji omogućava preduslove za konstruktivno rešavanje problema, ključni je element procene medijatora u radu sa ovim porodicama (Pruett, Johnston, 2004). Jasno se naglašava da nasilno ponašanje mora da prestane kao preduslov otpočinjanja medijacije. Ukoliko se nasilje zaustavi i uspostavi dogovor o nenasilju, za medijatore ostaje veliki izazov kako da obezbedi kontekst za ravnopravno pregovaranje, ne ohrabrujući doživljaj podeljene odgovornosti za nastanak i održavanje nasilja, a da pri tome ne ugrozi nepristrasno tretiranje strana u procesu. S druge strane, medijatori se suočavaju i sa kompleksnom procenom mogućnosti osobe koja je bila izložena nasilju da slobodno, bez doživljaja pritiska, otvoreno pregovara sa nasilnim partnerom. U tom smislu, vođenje procesa koji omogućava balansiran odnos i bezbedan kontekst pregovaranja u kojem strane mogu da tragaju ka rešenju i zajedničkim interesima, predstavlja pravi izazov za medijatore (Allport, Bramvel, 1999 prema Allport, 2006).

Literatura

Allport, L. (2006) Power Imbalance and Domestic Abuse. Autorizovana predavanja, Specijalističke studije medijacije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, Beograd: FPN.

Bogdanović, M. (2000) Mitovi koji podržavaju nasilje, u: M. Blagojević (ur.) *Mapiranje mizoginije u Srbiji*. Beograd: AŽIN, str. 539-546.

Burck, C., Daniel, G. (1990) Feminism and strategic Therapy: Contradiction or Complementarity? In: R. Perelberg, A.C. Miller (eds.) *Gender and Power in Families*. London: Routledge, str. 82-103.

Bush, R.A.B., Folger, J. (1994) *The promise of mediation: Responding to conflict through empowerment and recognition*. San Francisco: Jossey – Bass.

Dell, P. (1989) Violence and the Systemic view: the Problem of Power. *Family Process*, 28(1), str. 1- 14.

Despotović-Stanarević, V. (2007) *Primena medijacije u slučajevima porodičnog nasilja*. Specijalistički rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.

Despotović-Stanarević, V. (2009) Primene porodične medijacije u slučajevima porodičnog nasilja. U: T. Džamonja Ignjatović, N. Žegarac (ur.) *Teorijske osnove medijacije – perspektive i doprinosi*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 193-210.

Džamonja-Ignjatović, T. (2009) Medijacija kao relaciona i/ili kognitivna promena – odnos interpersonalne i intrapsihčke promene u procesu rešavanja konflikata. U: T. Džamonja-Ignjatović, N. Žegarac (ur.) *Teorijske osnove medijacije – perspektive i doprinosi*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 105-122.

Furlong, M. (1989) Can a Family Therapist do Statutory Work? *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 10(4), str. 211-218.

Goldner, V. (1991) Sex, power, and gender: A feminist systemic analysis of the politics of passion, u: T.J. Goodrich (ed.) *Women and power: Perspectives for family therapy*. New York: W.W. Norton & Co, str. 28-53.

Goldner V., Penn P., Sheinberg, M., Walker, G. (1990) Love and Violence: Gender Paradoxes in Volatile Attachments. *Family Process*, 19(4), str. 343-364.

Goldner, V. (1999) Morality and Multiplicity: Perspectives on the Treatment of Violence in Intimate Life. *Journal of Marital and Family Therapy*, 25(3), str. 325-336.

Haynes, J.M. (1994) *The Fundamentals of Family Mediation*. New York: State University of New York Press.

- Hrnčić, J. (2006) Modeli i praksa restorativnog pravosuđa. U: T. Džamonja-Ignjatović, N. Žegarac (ur.) *Medijacija, koncepti i konteksti*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 130-140.
- Ignjatović, T. (ur.), (2002) *Razumevanje nasilja prema ženama, istraživanja, programi delovanja i ulog institucija*. Beograd:Autonomni ženski centar.
- Jones, E. (1996) The Gender of the Therapist as contribution to the construction of meaning in therapy. *Human Systems: The Journal of Systemic consultation & Management*, 7(4), str. 237-245.
- Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2005) Reagovanje policije na nasilje u porodici-teorijski okvir i strana iskustva. *Temida*, 1, str. 3-10.
- Lang, M. (2004) *Understanding and responding to power in mediation*. New York: The Guilford Press.
- Lang, W.P. (1990) The Systemic professional. Domains of action and The Question of Neutrality. *Human Systems: The Journal of Systemic consultation & Management*, 1(1), str. 33-46.
- Lukić, M., Jovanović, S. (2001) *Drugo je porodica*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Minuchin, S., Fishman, H.C. (1981) *Family Therapy Techniques*. Harvard: Harvard University Press.
- Moore C.W. (2003) *The mediation process, Practical Strategies for Resolving Conflicts*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mrše, S., Džamonja Ignjatović, T. (2006) Posredovanje/medijacija kao način rešavanja sukoba. U: T. Džamonja Ignjatović, N. Žegarac (ur.) *Medijacija, koncepti i konteksti*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 9-30.
- Mustin-Hare, R.T. (1994) Discourses in the Mirrored Room: A Postmodern Analysis of Therapy. *Family Process*, 33(1), str. 19-35.
- Nikolić-Ristanović, V (2000) Nasilje nad ženama: dom kao ratište U: M. Blagojević (ur.) *Mapiranje mizoginije u Srbiji*. Beograd: AŽIN, str. 547-555.
- Nikolić-Ristanović, V. (1995) Nasilje nad ženama u uslovima rata i ekonomske krize. *Sociološki pregled*, 3, str. 409-415.
- Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije.
- Palazzoli-Selvini, M., Boscolo, L., Cecchin, G., Prata, G. (1980) Hypothesising, Circularity, Neutrality: Three Guidelines for the Conductor of the Session. *Family Process*, 19(1), str. 3-12.

Petrušić, N., Konstantinović-Vilić, S. (2010). *Porodično pravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*. Beograd: Autonomni ženski centar.

Pruett, M.K., Johnston, J.R. (2004). *Therapeutic mediation with high-conflict parents, Effective models and strategies*. New York: The Guilford Press.

Vetere, A., Cooper, J. (2001). Working systemically with family violence: risk, responsibility and collaboration. *Journal of Family Therapy*, 23(4), str. 62-78.

Žegarac, N. (2009). Neutralnost i moć u medijaciji – preispitivanje održivosti koncepta. U: T. Džamonja Ignjatović, N. Žegarac (ur.) *Teorijske osnove medijacije – perspektive i doprinosi*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, str. 193-210.

VERA DESPOTOVIĆ-STANAREVIĆ
TAMARA DŽAMONJA-IGNJATOVIĆ

Possibilities and restrictions of the implementation of mediation in domestic violence cases

This paper presents a model of the implementation of mediation in cases where a power disbalance between partners exists. The model includes relevant theoretical concepts which are important for understanding of violence phenomenon in the family, and the contemporary approaches to the work on balancing unequal power in relationships. In creating the model of family mediation in cases including violence, some basic concepts of mediation procedures are modified or adjusted (neutrality, confidentiality), as well as the concept of circular causality and complementary relationships from a systemic perspective. Implementation of interdisciplinary approach is proposed for efficient work on balancing the power in relations and using various working domains. The confession of violent behavior and the acceptance of personal responsibility by the offender, and the readiness of both sides to take part in restoration of a relationship are basic principles of restorative justice that is fundamental for victim-offender mediation. Therefore, those conditions are also necessary for a family mediation in cases including elements of violence, if the security for the victim is provided and guaranteed.

Key words: family mediation, power disbalance, violence in partners' relations, neutrality, confidentiality.